

000 δραχμῶν. Ἀλλ' ἡ ὑγεία του προσεβλήθη ἐκ τοῦ πολλοῦ καμάτου καὶ ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Ἀγγλίαν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1868. Πρὶν ὅμως ἀναχωρήσῃ, τῷ ἐδόθη μεγαλοπρεπέστατον γεῦμα ὑπὸ 250 ἐφημεριδογράφων ἐλθόντων πρὸς τοῦτο, ὡς ἀντιπροσώπων τοῦ τύπου ἐξ ὅλων τῶν πόλεων τῆς Ὀμοσπονδίας. Ἐνθουσιῶδεις προπόσεις ἐγένοντο πρὸς τιμὴν του, ἃς διεδέχθη βαθεῖα σιγῇ, ὅτε ὁ Δίκενς ἠγέρθη ὅπως ἀπαντήσῃ. Ἡ ὁμιλία του ἦν ἀριστοῦργημα χάριτος καὶ εὐφυΐας, καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς ἐμνηγύρεως δὲν εὔρεν ὅρια ὅτε ὁ Δίκενς, ἀναγνώρισας δημοσίως τὰς ἐκπληκτικὰς προόδους τῶν Ἀμερικανῶν ἐν διαστήματι εἰκοσιπέντε ἐτῶν, ὑπεσχέθη ὅτι θέλει ὁμολογήσῃ τοῦτο ἐν εἵδει ἐπιλόγου, εἰς τὰς νεωτέρας ἐκδόσεις τῶν δύο περὶ Ἀμερικῆς βιβλίων του, ὧν ἐμνημόνευσα ἤδη.

Ἐπανελθὼν εἰς Ἀγγλίαν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς δημοσίας ἀναγνώσεις του, ἀποφασίσας ν' ἀποσυρθῇ μετ' ὀλίγον ὁλοτελῶς τοῦ κοπιώδους τούτου ἔργου. Τελειώσας τὴν τελευταίαν του ἀνάγνωσιν ἐν St James Hall, ἐν Λονδίνῳ, τὴν 16 Μαρτίου 1869, ἀπεχαιρέτησε τὸ πολυπληθὲς αὐτοῦ ἀκροατήριον διὰ συγκινητικωτάτου λογιδρίου, εἰπὼν πρὸς τοὺς ἄλλοις ὅτι ἀποχαιρετᾷ τὸ δημόσιον, ἐν ᾧ εὐρίσκεται εἰσέτι ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια καὶ ἀγάπη τοῦ κοινοῦ.

Ἡ οἰκιακὴ ζωὴ τοῦ Δίκενς δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχής. Νομφευθεὶς κατὰ τὸ 1833 ἔτος τὴν θυγατέρα τοῦ μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Χόγαρθ, ἔζησεν εὐτυχῶς ἐπὶ τινα ἔτη ἀπολαύσας διάφορα τέκνα. Βραδύτερον ὅμως εἰσεχώρησε διχόνοια μεταξὺ τῶν συζύγων, ἡ ὁποία βαθμηδὸν ἔλαβε τοσοῦτον σοβαρὸν χαρακτήρα, ὥστε ἡ διαζεύξις μεταξὺ αὐτῶν κατέστη ἀναπόφευκτος. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ χαρὰκτὴρ τῆς κυρίας Δίκενς ἦτο ἐκ τῶν δυσκολωτάτων, καὶ ὅτε αἱ αἰτίαι τῆς διαζεύξεως ἐδημοσιεύθησαν, οἱ πλείστοι ἐδικαίωσαν τὸν διάσημον συγγραφέα, μολονότι μόνον ἡ ἐτυμηγορία τούτου ἐγένετο γνωστὴ, ἐπειδὴ ἡ κυρία Δίκενς οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ δημοσιεύσῃ καὶ αὕτη τὰ ἐκ μέρους αὐτῆς παράπονα.

Κατὰ τὴν 9 Ἰουνίου 1870 ὁ Δίκενς ἔδιδε γεῦμα ἐν τῇ ἐπαύλει αὐτοῦ Gad's Hill Kent. Καταληφθεὶς ὑπὸ ἀδιαθεσίας περὶ τὰ τέλη τοῦ γεύματος, μετέβη εἰς τὴν παρακειμένην αἴθουσαν πλησίον τοῦ παραθύρου, ἀλλ' ἡ κατάστασις του ἐχειροτέρευεν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Διάφοροι ἰατροὶ προσεκληθήσαν ἀμέσως, ἀλλ' ἀπεφάνθησαν ὅτι ὁ ἀσθενὴς προσεβλήθη ὑπὸ κεραυνοβόλου παραλύσεως· καὶ τῶνόντι κατὰ τὴν 6 ὥραν ἐξέπνευσε, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν. Ἡ βραδεία τῆς Ἀγγλίας ἄμα μαθοῦσα τὴν εἰδησιν ταύτην, ἐπεμψεν ἕνα τῶν ὑπασιπιστῶν της, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν βαθεῖαν αὐτῆς λύπην εἰς τὴν οἰ-

κογένειαν τοῦ ἀποθανόντος, ὁλόκληρος δὲ ἡ Ἀγγλία ἐπένθησεν εἰλικρινῶς τὸν προσφιλῆ συγγραφέα, οὗ ὁ θάνατος ἐθεωρήθη ὡς ἐθνικὴ συμφορά. Ἡ πρόθεσις τοῦ ἦτο ἀείποτε ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ ἠθικοποίησις τῆς κοινωνίας, ἡ ὑπεράσπισις τῶν καταπιεζομένων, ἡ ἀποκάλυψις τῆς ὑποκρισίας καὶ ὁ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς καὶ τιμιότητος. Ὅταν τὰ νῦν μεγάλα ὀνόματα θέλουσιν εἰσθῆαι λησμονημένα, τὸ ὄνομα τοῦ Δίκενς θὰ μένῃ ἀενάως ζωντὸν ἐν μέσῳ τῆς φαινοτάτης φήμης, ἣν τῷ προσέκτησεν ἡ μεγαλοφυΐα του.

Ἐν Νέῃ Ὠρκῇ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς

Ἰούλιος 1870.

A. N. ΜΠΟΤΑΣΗΣ.

Ἡ ΕΠΙ ΠΛΙΝΙΟΥ ΕΚΡΗΞΙΣ ΤΟΥ ΟΥΕΣΟΓΙΟΥ.

(Τέλος. Ἰδε φυλλ. 487.)

Τὸ δὲ δεύτερον αἷτιον ἐξ οὗ προήλθεν ὁ θάνατος ὑπῆρξεν, ὡς εἴπομεν, ὁ ἐκούσιος ἢ ἀκούσιος ἀποκλεισμός. Καὶ ἀκούσιον μὲν ὀνομάζω τὸν τῶν γερόντων, τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ἐν φυλακῇ ἢ τῶν δεσμίων δούλων, οἵτινες ἀδυνατοῦντες νὰ φύγῳσι, λησμονηθέντες ὑπὸ τῶν ζώντων, κατεπτοημένοι καὶ περίφοβοι, ἐπνίγησαν ἢ ὑπὸ τῆς τέφρας καὶ τῶν πατρῶν αἷτινες εἶχον φράξῃ τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα, ἢ ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῶν εἰσρευσάντων εἰς τὰ ὑπόγεια, ἢ καὶ ἀπέθανον ἐκ τῆς πείνης. Ἐκ τοιαύτης τινὸς αἰτίας προήλθεν ἴσως ὁ θάνατος δύο ἀθλητῶν, ὧν οἱ σκελετοὶ ἀνευρέθησαν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ· ἀναντιρρήτως δὲ ἐξ αὐτῆς ἀπέθανον οἱ ἀνακαλυφθέντες ἐν τῷ σταδίῳ τῶν ἀθλητῶν, ἐν αὐτῇ τῇ εἰρηκτῇ, πλησίον τῶν σιδηρῶν πεδῶν αἷτινες εὐρέθησαν ἐν τῷ αὐτῷ δωματίῳ καὶ ἀφ' ὧν εἶχον κατορθώσῃ ν' ἀπαλλαγῶσι. Δύο ἕτεροι σκελετοὶ δεσμίων εὐρέθησαν ἐν τῇ παρακειμένῃ εἰς τὸν φόρον εἰρηκτῇ ἔφερον ἔτι ἀλύσεις περὶ τοὺς πόδας. Οὕτω πως ἀπωλέσθησαν καὶ οἱ ἐν τοῖς ἱπποστασίαις ἵπποι καὶ οἱ ἐν ταῖς φωλαῖς αὐτῶν κύνες. Ολίγιστοι σκελετοὶ ἱππῶν ἀνευρέθησαν, ἴσως διότι οἱ φεύγοντες τὴν καταστροφὴν ἐφυγον ἐπ' αὐτῶν ταχύτερον. Εὐρέθησαν δὲ καὶ χελῶναι καὶ ὄρνιθες καὶ αἶγες εἰσπηδήσασαι εἰς ἀνοικτὸν κλίβανον. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι αἱ γαλαῖ, ὑπείκουσαι εἰς ἔμφυτον προειδοποίησιν, ἐγένοντο πᾶσαι ἄφαντοι.

Ἐκούσιον δὲ ἀποκλεισμὸν ὀνομάζω τὸν τῶν δειλῶν καὶ τῶν νωθῶν, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι κλείοντες ἐπιμελῶς τὰς θύρας ἦσαν ἀσφαλεῖς, καὶ ὅτι ὁ ὕετος τῶν πετρῶν ἠθελε παρέλθῃ ὡς ἡ χάλαζα, ἡ χιὼν καὶ ἡ θύελλα. Οἱ φρονιμώτεροι μάλιστα ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν καὶ ζωοτροφίας. Ὅπισθεν τῆς οἰκίας τοῦ

Ἐπιδίου Σαβίνου εὐρέθησαν ἐντὸς θαλάμου τὸ 1869, πλησίον σκελετοῦ, ὅσπερ μικροῦ ζώου καὶ παρ' αὐτὰ χύτρα ἥτις θὰ περιεῖχεν ἐδώδιμα· εἰς ἑτέραν δὲ οἰκίαν εὐρέθησαν τὸ 1868 ὅσπερ ὄρνιθος πλησίον ἑπτὰ σκελετῶν, ἴσως τῶν δούλων, διότι ἔκειντο ἀριστερὰ τοῦ τετραστέου. Ὅποιας καὶ ὁπόσας ὁδύνας ὑπέφεραν οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ταφέντες μεταξὺ τέφρας καὶ λίθων! Ἄλλοι εὐτυχέστεροι, οἱ καταδύντες εἰς τὰ ὑπόγεια, οἷον οἱ κάτοικοι τῆς οἰκίας τοῦ Διομήδους, ἀπεπνίγησαν ὑπὸ τῆς αἰφνιδίας εἰσβολῆς τῶν ὑδάτων συμπαρασυρόντων καὶ τέφραν. Ἕτεροι δὲ καταφυγόντες εἰς ἀσφαλέστατα ὑπόγεια, ἀπέθανον βεβηλῶς λιμώττοντες καὶ ἀγωνιῶντες. Τὴν 30 Ἀπριλίου 1787 ἀνεκαλύφθη στοὰ κενή, στερεώτατον ἔχουσα θόλον καὶ κεκλεισμένη ἐπίσης στερεῶς· οὔτε τέφρα οὔτε λίθοι ἦσαν ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ μόνον ὅσπερ ἀνδρὸς διαφθαρέντα οὐχὶ ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ὀδόντων σαρκοφάγου ζώου. Μετ' ὀλίγον εἶδον σκελετὸν κυνός. Φαίνεται ὅτι πρῶτος ἀπέθανεν ὁ κύριος τούτου, καὶ ὅτι ἀφοῦ παρέτεινε τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ κατεσθίων τὰς σάρκας τοῦ ἀποθανόντος, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ἐπὶ τέλους. Καὶ ἐργαστηρικῶς δὲ τις εὐρέθη ἐν τῷ ἐπιμελῶς κεκλεισμένῳ ἐργαστηρίῳ αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν ἐξοικωμένην εἰκόνα Ἡρακλέους τοῦ Νικητοῦ, ἔχων παρ' ἑαυτῷ καὶ πεντηκονταπέντε ἀργυρᾶ νομίσματα.

Τρίτον αἷτιον τοῦ θανάτου ὑπῆρξαν αἱ δηλητηριοὶ ἀναθυμιάσεις, αἵτινες οὔσαι βαρύτεραι τοῦ ἀέρος καταπίπτουσιν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πνίγουν τοὺς πνέοντας αὐτάς. Τοιαῦται ἀναθυμιάσεις καὶ σήμερον ἔτι ἐξερχόμεναι ἐξ ἀγνώστων βαθυτάτων σχισμᾶδων προξενοῦσι θάνατον· διὰ τοῦτο δὲν ἐτόλμησαν ἄχρις ὥρας νὰ καθαρίσωσι τοὺς ὀχετοὺς τῆς Πομπηίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ κεῖνται πολλὰ πολύτιμα, παρασυρθέντα ὑπὸ τῆς βροχῆς καὶ τῆς τέφρας.

Τὴν 1 Φεβρ. 1812 ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ τῆς μεταξὺ Πομπηίας καὶ Ἡρακλείου εὐρέθησαν τρεῖς σκελετοί, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου ἐφ' οὗ εἶχον εὐρεθῇ τὴν 11 Ἰανουαρίου δύο ἕτεροι, ἑκατὸν εἰκοσιεπτὰ ἀργυρᾶ καὶ ἐξήκοντα ἐννέα χρυσᾶ νομίσματα. Εἰς ἐξ αὐτῶν ἔκειτο πρηνῆς, ἔχων τοὺς βραχίονας ἀνοικτούς καὶ τοὺς πόδας πρὸς τὴν πόλιν· ἕτερος ἔκειτο ὕπτιος, ἔχων ὡσαύτως ἀνοικτούς τοὺς βραχίονας καὶ ὁ τρίτος ἔβλεπε πρὸς τὴν Οὐεσσόριν. Ὡς φαίνεται οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἔφευγον κρατοῦντες εἰς χεῖρας τὸν θησαυρὸν αὐτῶν, καὶ ὅτι καθ' ὁδὸν κατέλαβεν αὐτοὺς αἰφνιδίος θάνατος. Καὶ τὴν παρελθούσαν ἑκατονταετηρίδα (1774) εἶχον ἀνευρεθῇ τρεῖς ἕτεροι σκελετοί ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, φέροντες καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτῶν τετυλιγμένον ἐντὸς πανίου, ὅπερ ἐγνωρίζετο ἔτι.

Ἐν γένει δὲ πάντα τὰ πτώματα τὰ εὐρεθέντα τρία ἢ τέσσαρα μέτρα ὑπὲρ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος, μεταξὺ τοῦ πυκνοῦ στρώματος τῆς κισσήρεως καὶ τοῦ πολὺ ὀλιγώτερον πυκνοῦ στρώματος τῆς τέφρας· ἥτις εἶχε πέσει μετ' ἐκείνην, εἰς πτώματα φυγάδων. Φαίνεται ὅτι εἶχον περιμένει νὰ παρέλθῃ ὁ ὕστος τῆς κισσήρεως, καὶ ὅτι ἀφοῦ παρῆλθε λαβόντες μεθ' ἑαυτῶν ὅ,τι ἐδύναντο πολύτιμον ἔφευγον, κλείοντες τὸ στόμα καὶ τοὺς μυκτῆρας διὰ πανίου ἢ διὰ τῆς ἄκρας τοῦ ἐπενδύτου αὐτῶν. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆντων στήλην δηλητηρίων ἀναθυμιάσεων ἐπιπτον παρευθὺς. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν, καθ' ὧς δὲν ἀνευρίσκονται οὔτε ἐρείπια κτιρίων οὔτε ὕλαι ἐκσφενδονισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἡφαιστείου. Ἄρα ἐγένοντο θύματα ἀοράτου ἐχθροῦ, τῆς ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καλουμένης σήμερον *mofta*. Εἰς τοιοῦτον θάνατον ὑπέκυψαν καὶ οἱ εὐρεθέντες τὴν 9 Νοεμβρίου 1782, καὶ τὴν 7 Ἰουνίου 1787, πλησιέστεροι τῶν ἄλλων, διότι καὶ πλείονα χρήματα καὶ πολυτελέστατα κοσμήματα, οἷον χρυσοὺς δακτυλίους, βραχιόνια, ἐνώτια καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν.

Διὰ τί δὲ ἄλλοι μὲν ἔφευγον, ἄλλοι δὲ ἔμενον; Πολλοὶ πολλὰ εἶπον καὶ ἔγραψαν κατὰ φαντασίαν· διότι τίς δύναται νὰ βεβηλώσῃ τὰ αἰσθήματα, οἷον τὸν φόβον, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν ἀγάπην καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα κατεῖχον τοὺς Πομπηεῖς; Εἰς τοιαύτας ὥρας καὶ αἱ στερρότεραι φρένες συνταράσσονται, οὔδεις δ' ἔχει καθαρὰν τὴν συνείδησιν τῶν κινήματων αὐτοῦ. Ἐρρέθη πρὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος καὶ ἐπιστεύθη, παρὰδείγματος χάριν, ὅτι πλησίον τοῦ τάφου τοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν Μνημάτων, ὑπάρχει βαθὺς σπηλεός, ἐν ᾧ ἐφύλαττε στρατιώτης τὴν πύλην τῆς πόλεως κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκρήξεως, ὅστις, πιστὸς εἰς τὸ ἴδιον καθῆκον δὲν ἐδραπέτευσεν, ἀλλ' ἐτάφη ζῶν κρατῶν ὄπλον. Ἄν τοῦτο ἦτο ἀληθές, τότε ἡ Πομπηία ἦτο φρούριον ἐπὶ τῆς αυτοκρατορίας, καὶ ὅτι εἶχε πύλας χωριζούσας αὐτὴν ἀπὸ τοῦ προκτείου ἐν ᾧ κατώκησαν Ῥωμαῖοι· ὅμως ταῦτα πάντα εἰς μῦθοι, διότι οὔτε φρούρια ὑπῆρχαν, οὔτε πύλαι, οὔτε ὄπλα πολεμικὰ εὐρέθησαν, διότι οἱ θώρακες, αἱ περικεφαλαῖαι καὶ τὰ τοιαῦτα ὅσα βλέπομεν ἐν τῷ μουσεῖῳ, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀθλητάς. Ὁ ἀνωτέρω σπηλεός εἶναι ἀπλοῦς τάφος.

Μῦθος πρὸς τούτοις εἶναι καὶ τὸ λεγόμενον περὶ τῆς μητρὸς, ἥτις κατέφυγε μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς τέκνων εἰς τὴν σωζομένην ἐξέδραν κατὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν, καὶ περὶ τῶν δύο ἐραστῶν οἵτινες ἀπέθανον ἐνηγκαλισμένοι καὶ πολλὰ ἄλλα. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι οἱ ἐπιστατήσαντες εἰς τὰς ἀνασκαφὰς οὐδὲν περὶ τούτων λέγουσιν.

Ἡ οἰκία τοῦ Διομήδους ὀνομάζεται οὕτω, διότι εὐρέθη οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς ἐπιτάφιος ἐπιγραφή ἀνα-

φέρουσα τοῦ Μάρκου Ἀρρίου Διομήδους. Ἐνόμισαν ὅτι καὶ ὁ τάφος καὶ ἡ πλησιεστέρα οἰκία ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν κύριον, καὶ ἐπειδὴ ἡ οἰκία εἶχε κήπον πλέον ἐκτεταμένον τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῇ πόλει, ὑπέθεσαν ὅτι ἦτο οἰκία ἐξοχική. Ἀλλ' ἐξ ἐναντίας εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἀνήκεν εἰς ῥωμαϊκὴν οἰκογένειαν ἐλθοῦσαν μετὰ τῆς ἀποικίας τοῦ Σίλλα καὶ τοῦ Αὐγούστου, καὶ κατοικήσασαν εἰς τὸ προστεθὲν προάστειον τὸ ἐπωνομασθὲν Pagus Augusto-Felix, καὶ ὅτι δὲν ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὰς ἡδονὰς τῆς ἐξοχῆς, ἀλλ' εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορίαν. Ὁ ἐν αὐτῇ ἔμπορος, ὅστις ἐχορήγει διάφορα εἶδη εἰς τὰ στερούμενα κατωγείου ἐργαστήρια, εἶχε κατασκευάσει τρία τρισμέγιστα τοιαῦτα κατὰ τὰ τρία μέρη τοῦ κήπου καὶ τοῦ ξυστοῦ αὐτοῦ, ἐν οἷς ἀμφορεῖς πλήρεις οἴνου καὶ ἐλαίου ἦσαν παρατεταγμένοι, ἐντὸς ἄμμου ἔχοντες τὰ κάτω. Ὅπωςδὴποτε ὁμοῦ, ἃς παραδεχθῶμεν καὶ ἡμεῖς τὸ καθιερωθὲν ὄνομα οἰκία τοῦ Διομήδους.

Τὴν 12 Δεκεμβρίου 1772 ὁ διευθύνων τὰς ἀνασκαφὰς καθάρισας τὴν εἰσοδὸν τοῦ ὑπογείου, ἀπέσυρε πᾶσαν τὴν κατακλείσασαν αὐτὸ τέφραν. Μόλις δὲ προεχώρησεν ἐλίγον καὶ ἀνεκάλυψε δεκαοκτὼ σκελετοὺς ἐφήδων, ἀρρένων καὶ θηλέων, ἕτερον νεανίου, καὶ ἄλλον μικροῦ παιδίου. Οἱ εἴκοσιν οὗτοι εἶχον κατὰ φύσιν εἰς τὸ στερεώτατον ἐκεῖνο μέρος, ὅπερ διὰ τοῦτο οὔτε τὴν κίσηριν, οὔτε τὸν σεισμόν οὔτε καὶ τὴν οἰκίαν αὐτὴν ἂν κατέπιπτε ἐφοβέιτο· ἐστάθησαν δὲ πλησίον τῆς πύλης εἴτε ὅπως ἀκούωσι τί συμβαίνει ἔξω, εἴτε ὅπως ἔχωσιν εὐκολὸν τὴν ἐξοδὸν. Καὶ τῶν οὖν ἐνὸς ἐπιπτον λίθοι καὶ τέφρα ἦσαν ἀσφαλεῖς· ἀφῆλκαν μάλιστα καὶ νὰ ταφῶσιν ἐκ τῆς πέριξ τέφρας, ἐλπίζοντες ὅτι θὰ ἤρχοντο οἱ ἔξω εἰς βοήθειαν αὐτῶν· ἐπελθὼν ὁμοῦς ὑετὸς ἀπέπνιξεν αὐτούς. Τὸ ὑπόγειον ἐκεῖνο ἦτο κατὰ τὰ δύο τρίτα ἐντὸς τῆς γῆς, τὸ ἄνω μέρος ἔβλεπε πρὸς τὸν κήπον διὰ παραθύρου μεγάλου καὶ εὐρύθμου. Ὅτε ὁ ὑετὸς ἤρχισε νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὸ μετὰ τῶν τεσσάρων μέτρων τῶν ἐν τῷ κήπῳ ἡφιστείων ὑλῶν, συμπάρεσυρε καὶ τέφραν, καὶ χῶμα καὶ πᾶν ὅ,τι ἀπῆντα. Οἱ ταλαίπωροι νέοι κατεκρυφώθησαν ἰδόντες ἀπροσδοκῆτως τὴν ὑγρὰν ἐκείνην λάπην ἀναβαίνουσαν μετ' ἀπεριγράπτου ταχύτητος· ὅτε δὲ κατεκλείσθη μέχρι στέγης τὸ ὑπόγειον, τὸ ὕδωρ, καθὼ ἐλαφρότερον, ἀπεδιώχθη καὶ ἔμειναν ἡ λάπη. Ἄρα ἐντὸς τινῶν ὥρων μόνον ἐθανάτωθησαν οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι· διότι ἐὰν ἡ εἰσβολὴ τοῦ ὕδατος ἐγένετο βραδέως, ἐπὶ μῆνας καὶ ἔτη ὡς ἐν Καρθαγένῃ καὶ κατὰ τινὰς ὑπογείους τάφους τῆς Ρώμης, τὰ πτώματα ἤθελον ἀποσυντεθῇ καὶ μόνος ὁ τύπος αὐτῶν ἢ τεμαχίων σαρκὸς ἤθελε μένει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· ἐξ ἐναντίας ὁμοῦ τὰ πτώματα τῶν θανόντων ἀπετυπώθησαν ὑπὸ τῆς ὑγρᾶς τέφρας μετὰ

λεπτότητος οἷας καὶ γύψου. Καὶ τὸ πάχος τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὰ στήθη τῶν γυναικῶν καὶ πάντα ἐν γένει τὰ σχήματα τῶν σωμάτων ἀπεικονίσθησαν ἀκέραια, ὅποια ἦσαν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀγωνίας. Καὶ ταῦτα μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου ἐφθάρησαν καὶ ἔμειναν μόνον ὅσῃ, ἢ φέρουσα ὁμοῦ τοὺς τύπους τέφρα ξηρανθεῖσα καὶ σκληρυνθεῖσα διεσώθη ὅπως κινήσῃ τὸν θαυμασμόν τῶν μεταγενεστέρων.

Δυστυχῶς εἰς τοὺς ἐφορεύοντας τὰς ἀνασκαφὰς τεχνίτας καὶ σοφοὺς δὲν ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ διακόψωσιν αὐτάς καὶ νὰ χύσωσιν εἰς τὰς φανείσας κοιλότητας ἀνακλυμένον γύψον. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἤθελον ἀναστήσει τὸν σωρὸν τῶν θυμάτων καὶ παραστήσει δράμα τραγικὸν ὅσον καὶ τὸ τῆς σφαγῆς τῆς Χίου. Κόψοντες μόνον δεκαεῖς τεμάχια γῆς ἐκ τῶν φερόντων ὠριότερον τὸν τύπον, ἀπετύπωσαν στήθη γυναικῶν, ἔστειλαν δὲ καὶ εἰς Πόρτισι κρανία τηροῦντα ἔτι τὴν κόμην, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ κατέστρεψαν. Ἐγένοντο ὁμοῦς περίεργοι τινες παρατηρήσεις. Οἱ πλεῖστοι τῶν νεκρῶν ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς παχέα ὑφάσματα μέχρις ὤμων καταβάνοντα ὅπως προφυλαχθῶσιν ἀπὸ τῆς κισσῆρεως. Δύο μὲν ἔκαλύπτοντο ὑπὸ μακρῶν βραχιῶν, τινὲς εἶχον γυμνοὺς τοὺς πόδας, ἕτεροι ἐκ τῶν βαναύσων αὐτῶν ἐμβάδων καὶ ἐνδυμάτων ἐφάνοντο δοῦλοι, καὶ γυνῆτις πλουσιωτέρα καὶ κομψοπρεπεστέρα τῶν λοιπῶν, ἔχουσα παρ' ἑαυτὴν νομίσματα, περιδέρια, ἐνώτια, δακτυλίους κλ. ἔφερεν ὕφασμα λεπτοφυὲς ὅπερ ἐξετυπώθη ἐπὶ τῆς τέφρας· ὠνόμασαν δὲ αὐτὴν θυγατέρα τοῦ Διομήδους.

Βιασθέντες ὑπὸ τῶν σφοδρῶν ἀναθυμιάσεων νὰ καταλείψωσιν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὰς ἐργασίας, μετέβησαν εἰς τὸν κήπον καὶ τὰ παράθυρα τῶν οἰνεῶνων, ὅπου εὗρον τὸ 1773 διεσκορπισμένα ὅσῃ, νομίσματα καὶ οὐκ ὀλίγα κοσμήματα. Ὁ σκελετὸς ὁ εὗρεθεις εἰς τὸν πρὸς τὸν κήπον διάδρομον, κατόπιν ἔχων αἶγαν φέρουσαν χάλκινον κώδινα περὶ τὸν λαιμόν, ἦτο ἴσως τοῦ κηπουροῦ. Τὸ δὲ 1774 ἀνεκάλυψαν ἐκεῖ πέριξ τριάκοντα τρία πτώματα. Ὅθεν φαίνεται ὅτι τὸ προάστιον τῆς Πομπηίας ἔπαθε πολλά. Οἱ καταφυγόντες εἰς τοὺς οἰνῶνας τοῦ Διομήδους ἐπνίγησαν, οἱ δὲ μέιναντες εἰς τὸ ἰτόγειον ἀνέβηκινον εἰς τὰς ἀνωτέρω ὁροφὰς ἢ ἔτρεχον ἐπὶ τῆς κισσῆρεως ὅπου ἀπέθανον ὑπὸ ἀσφυξίας.

Μεταβαίνοντες εἰς ἄλλην συνοικίαν, πρὸς τὸ μέρος τῶν πρὸ δεκαετίας ἀνακαλυφθέντων λουτρῶν καὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Σταδίων, θέλομεν παρασταθῇ εἰς δραματικωτέραν σκηνήν. Ἐνῷ ἀνέσκαπτον τὴν καλουμένην vicolo dei Scheletri ὁδὸν τὸ 1863 ἀνεκάλυψαν λάκκον εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ἔκειντο ὅσῃ. Ὁ ἐπιστάτῳ Κ. Φιορέλλης ἀνέστειλε τὴν ἐργασίαν, ἀνέλυσε γύψον καὶ ἔχυσεν αὐτὸν ἐντὸς τοῦ λάκκου κα-

θώς καὶ εἰς δύο ἄλλους λάκκους παρακειμένους. Ἀφοῦ δὲ ἐγεμίσθησαν καὶ ἐξηράνθη ἡ γύψος, ἀπέβαλον μετὰ προσοχῆς τὴν ἐπ' αὐτῆς τέφραν, καὶ εἶδον τοὺς τύπους τεσσάρων πτωμάτων τόσον ἀκριβῶς ἐσκευασμένους ὥς ἂν εἶχον γίνεσθαι ἐπὶ ἀγαλμάτων· ἦσαν δὲ οἱ σκελετοὶ ἑνὸς ἀνδρός, μιᾶς γυναικὸς καὶ δύο νεανίδων, ὧν ἡ ἑτέρα ἦτο σχεδὸν παιδίον. Ἐπειδὴ δὲ εὐρέθησαν εἰς τὸν δρόμον, φαίνεται ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὑετοῦ τῶν λίθων, ἐξεληθοῦσαι εἴτε διὰ τῶν παραθύρων εἴτε ἄλλοθεν μεταξὺ τοῦ σκότους, ἐβάδιζον ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ ἐδάφους, ὅπου ἀπαντήσασαι στήλην δηλητηρίων ἀναθυμιάσεων ἔπεσαν.

Τὸ 1868 ὁ Κ. Φιορέλλης ἔπραξε τὸ αὐτὸ καὶ εἰς ἕτερον σκελετὸν ἀνδρὸς εὐρεθέντα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γαβίνου Ρούφου, ἐκ δεξιῶν τοῦ τετραστούου. Ὁ τύπος τοῦ σώματος δὲν ἀνεφάνη κατὰ πάντα ἀκριβῆς. Ἡ ἀγωνία ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξεν, ὥς καθαρῶς φαίνεται, τρομερά· αἱ χεῖρες καὶ οἱ ὀδόντες σώζονται ἔτι συνεσφιγμένοι.

Τὰ ἀνακαλυφθέντα τὸ 1863 πτώματα διατηροῦνται κάλλιον, διότι ἔκειντο ἐπὶ τῆς τέφρας καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν λίθων. Τὸ πρῶτον ἀνήκει εἰς γυναῖκα κειμένην ὑπτίαν. Εἰ καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν δύο διακρίνονται καλῶς, φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπέφερε πολλὰ καὶ ἀπέθανεν ἐξ ἀσφυξίας. Τὸ πρόσωπον αὐτῆς ζητεῖ ἀέρα καὶ ἡ κεφαλὴ ἀνυψοῦται πρὸς οὐρανόν. Ἡ δεξιὰ χεὶρ συνεσφιγμένη στηρίζεται κατὰ γῆς, καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς διώκει ἐχθρὸν ἀόρατον. Εἰς τῶν πλοκάμων αὐτῆς περιστέρει πῆν κεφαλὴν. Τὸ στήθος εἶναι ἰσχνὸν ἢ μᾶλλον πεπλατυσμένον, ὥς συμβαίνει εἰς τοὺς κειμένους ὑπτίως, τῶν ὁποίων μάλιστα οἱ μεστοὶ συνθλίβονται ὑπὸ τέφρας ἀδιακόπως σωρευομένης· αἱ χεῖριδες τοῦ χιτῶνος συνδέονται δι' ἀρμονικῶν καμπυλοειδῶν γραμμῶν, τὰ διπλὰ ὅμως ὑάλινα κομβία τὰ συνέχοντα τὰ κυκλοτερῆ τόξα ἔπεσαν ὅτε ὁ χρόνος ἐφθείρε τὸ ὕφασμα. Ὅπως φύγῃ εὐκολώτερον ἢ ταλαίπωρος εἶχεν ἀνασηκώσει τὸ ἔνδυμα ἀθρόον ἐπὶ τῆς κοιλίας, οὕτως ὥστε φαίνονται ἀκριβῶς αἱ ὀσφυὲς καὶ τὰ ἰσχία. Κατὰ πρῶτην ὄψιν ἐκλαμβάνεις αὐτὴν ἐγγυον· ἔχει δὲ τοὺς μηρούς κεκαλυμμένους διὰ λεπτοῦ ὑφάσματος, ἀποτελοῦντος ἀληθῆ περισκελίδα. Ἐκ τούτου καὶ ἄλλων παρατηρήσεων φαίνεται ὅτι αἱ μὲν γυναῖκες τὸ πάλαι ἔφερον ἔνδυμα τόσῳ διαφανές, οἱ δὲ ἄνδρες τόσῳ βραχύ, καὶ διὰ τοῦτο τόσον εὐκόλως παρασυρόμενον ὑπὸ τοῦ αἵρος, ὥστε ἦτο ἐπάναγκες νὰ φέρωσι βραχίον ἢ ἄλλο τι παρόμοιον ὅπως μὴ προσβάλλεται ἢ αἰδῶς. Ἐκ τῆς τραϊανῆς στήλης μανθάνομεν ὅτι καὶ οἱ στρατιῶται ἐφόρουσαν βραχίον· ἐν δὲ Πομπηῇ ἐγένετο γνωστὸν ὅτι καὶ οἱ δοῦλοι καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ ὄχλου ἔφερον ἐπίσης.

Ἡ ἀνωτέρω γυνὴ εἶναι μεγάλη καὶ κομψοπρεπής,

ὁ δὲ τύπος τοῦ ἀριστεροῦ αὐτῆς ποδὸς εἶναι τοσούτω ἀκριβής, ὥστε φαίνεται ὅτι εἶχε ὠραιοτάτους μηρούς καὶ θαυμασίους πόδας, φέροντας ἔτι ἐμβάδας. Ἐφόρει δὲ καὶ ἀργυροὺς δακτυλίους. Παρ' αὐτῇ εὐρέθησαν ἐνώτια, κάτοπτρον ἀργυροῦν καὶ εἰδώλιον παριστῶν Ἑρωτόλιν. Ταῦτα πάντα καὶ ἡ παρακειμένη δυσώνυμος οἰκίε, ἐγέννησε παρὰ πολλοῖς τὸ ἐπιπόλαιον συμπέρασμα ὅτι ἡ εὐρεθεῖσα ἦτο ἑτέρα.

Τὰ τρία ἄλλα πτώματα εὐρέθησαν εἰς δύο διαφορα μέρη. Πρῶτος ἔρχεται ὁ ἀνὴρ, ὁ πατὴρ ἴσως τῶν δύο παρακαλουθούτων κορασιῶν, κρατῶν ἐνώτια, νομίσματα καὶ τὴν κλεῖδα τῆς οἰκίας. Ἦτο δὲ ἐκ τοῦ λαοῦ διότι φορεῖ ἀργυροῦν δακτυλίδιον. Ἐχει ἀνάστημα ἐξ περίπου ποδῶν, ὀφρὺς λασίας, στόμα καὶ μύστακα δεικνύοντα στρατιώτην, τὰ μῆλα ἐξέχοντα, τὰς βλεφαρίδας ἀκεραίαις, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτοὺς καὶ τὰ χεῖλη ἐπιζητοῦντα ἀέρα. Πεσὼν ὑπτίως ἠθέλησε ν' ἀνεγερθῇ στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος· αἱ κνήμαι εἰσὶν ἰσχναὶ καὶ δυναταὶ καὶ αἱ ἐμβάδες ἡλοπαγεῖς.

Δραματικώτερον ὅμως εἶναι τὸ θέαμα τῶν δύο ἀδελφῶν αἵτινες παρηκολούθουν τὸν γίγαντα ἐκείνον, στηρίζουσαι ἡ μία τὴν ἄλλην, ἀναπνέουσαι τὴν αὐτὴν δηλητηρίον πνοὴν καὶ πίπτουσαι ὁμοῦ. Ἡ πρεσβυτέρα κεῖται πλαγίως ὥς κοιμωμένη. Δύο σιδηροὶ δακτύλιοι, καὶ πλατὺ ὠτίον δεικνύουσι τὴν ταπεινὴν αὐτῆς καταγωγὴν. Περί τὰ σκέλη φέρει λεπτὸν βρακίον, ἐνῶ τὸ λοιπὸν ἔνδυμα εἶναι βάναισον, ἐσχισμένον ποῦ καὶ ποῦ, ὥστε φαίνεται ἡ σὰρξ στερεὰ καὶ στιλπνὴ, καὶ ἄλλα μέλη σχεδὸν ζωντανά. Νομίζεις ὅτι βλέπεις γυναῖκα ἔχουσαν πνοὴν, γυμνὴν, καὶ προκαλοῦσαν ἐρύθημα. Ἡ ἄλλη δὲν ἦτο οὔτε δεκατεσσάρων ἐτῶν, κεῖται δὲ πρηνὴς ἔχουσα τεταμένης τὰς χεῖρας· οἱ πόδες αὐτῆς εἶναι ὠρθωμένοι μεταξὺ τῶν πτυχῶν τῆς ἐσθῆτος, καὶ φορεῖ ἐμβάδας ἐξ ὑφάσματος πεποικιλμένας. Τὸ λεπτὸν αὐτῆς σῶμα εἶναι ἐπαγωγόν, ἔχει τοὺς ὤμους καλῶς ἐσχηματισμένους, τὰς ὀσφυὲς ὠραίας, καὶ βλέπεις γεννωμένην τὴν χάριν. Ὁ κόσμος τῆς κεφαλῆς εἶναι ὁποῖος καὶ ὁ τῶν ὠραίων Ἰταλίδων. Ἡ τέχνη εἶναι ἀδύνατον νὰ παραστήσῃ τοιαύτην ζωπρᾶν εἰκόνα, ἔχουσαν τὴν ἐκφρασιν ἀνθρώπου ζῶντος καὶ ἀγωνιῶντος.

Ἐὰν ἐξ ἀρχῆς οἱ ἐφορεύοντες τὰς ἀνασκαφὰς ἔπραττον ὅπως καὶ ὁ Κ. Φιορέλλης, ἐγγέοντες γύψον εἰς τὰ κοιλώματα, σήμερον ἠθέλομεν ἔχει ἀνθρωπολογικὸν μουσεῖον ἐξιστοροῦν πᾶν ὅ,τι ἐπιθυμοῦμεν νὰ μάθωμεν περὶ τῆς φυλῆς, τοῦ ἥθους, τοῦ ἔνδυματος καὶ τῆς τύχης τῶν κητοίκων τῆς Πομπηῆς, ὅπως συμπληρώσωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς μεγάλης ἐκείνης συμφορᾶς.

(Κατὰ τὸ γαλλικὸν ἐκ τῆς Revue des Deux Mondes.)